

Erdős Zoltán – Mátyás-Rausch Petra

Egy oktatástörténeti kuriózum

Jenei G. István iskolai jegyzetei¹

Jenei G. István (1604/1605–1661)² nem tartozik a 17. század nagy életművet hátrahagyó szerzői közé, lelkészként és esperesként azonban vitathatatlanul az erdélyi református egyháztörténet jelentős alakját tisztelhetjük benne. Életútját elsőként Herepei János rekonstruálta igen aprólékosan, később nagyrészt az ő adatait vette át Zoványi Jenő egyháztörténeti lexikonja is.³ Az életrajz néhány részletét Lakóné Hegyi Éva pontosította újabb források alapján.⁴ Jenei könyvtárának egykori állományáról Sipos Gábor kutatásai nyomán alkothatunk képet,⁵ legújabbban pedig leydeni és franekeri *Album amicorum*-át ismertette H. Kakucska Mária.⁶

Jenei G. István – ahogyan neve is utal rá – a Partiumbéli Borosjenőn született 1603-ban vagy 1604-ben.⁷ Tanulmányait szülővárosában, majd Váradon folytatta; 1626. augusztus végén itt disputált Kismarjai Veszelin Pál rektor elnöklete alatt.⁸ Jenei váradi tanulmányainak különösen érdekes emléke egy, a kolozsvári Akadémiai Könyvtárban található kézirategyüttes (jelzete: Ms.R. 1539–1542), amelyre Sipos Gábor valódi oktatástörténeti kuriózumként utal.⁹ Jelen dolgozat azzal a céllal készült, hogy – bár a forrás jóval részletesebb elemzést igényelne – ismertesse a kézirat legfontosabb sajátosságait, illetve néhány oktatás- és eszmetörténeti jellegű megfigyelést tegyen. Nem vállalkozik azonban arra, hogy azonosítsa a füzetben szereplő egyes kézírásokat, feltárja a kéziratban megnevezett diákok életútját, vagy tartalmi szempontból részletesen elemezze a jegyzeteket, megjelölve azok lehetséges forrásait.

A 15,5x10,6 cm-es, összesen 252 lapot tartalmazó könyvecske nagyrészt latin nyelvű jegyzeteket, kivonatokat tartalmaz. Egy régi héber kódexből származó pergamenlappal borították; a kötés rossz megtartású, és több helyen sajnos a lapok is szakadozottak.

¹ A dolgozat elkészítéséhez nélkülözhetetlen segítséget nyújtott Balázs Aletta Júlia, Luffy Katalin és Sipos Gábor. Munkájukért és hasznos tanácsaikért ezúton fejezzük ki hálás köszönetünket!

² HERPEI 1966. alapján.

³ HERPEI 1966. 214–222.; ZOVÁNYI 1977. 248.; Vö.: SZABÓ–TONK 1992. No. 2615.

⁴ LAKÓNÉ 1997. 184–185.

⁵ SIPOS 1991. 59–67.; lásd még: SIPOS 2012. 176.

⁶ H. KAKUCSKA 2009. 363–364.

⁷ HERPEI 1966. 214.

⁸ SIPOS 1991. 59. A logikai témájú vitaanyaga megtalálható a kézirat 208r–210v oldalain. Kismarjai Veszelin Pálra: CSERNÁK 1992. 165.; CSORBA 2011. 148–152.

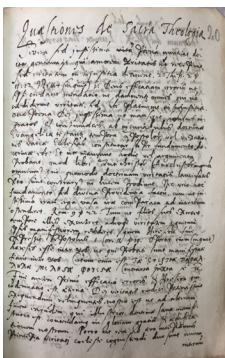
⁹ SIPOS 1991. 59. A középkorból és a kora újkorból ismeretes még néhány iskolai jegyzet. Holl Béla mutatta be Laskai Demeter pécsváradai bencés szerzetes 1433-ban keletkezett jegyzeteit. HOLL 1984; MÁTAI 1997. Mészáros István találta meg és közölte átiratban és fényképmásolatban a 12. században íródott esztergomi diákjegyzetet. MÉSZÁROS 1973. Szintén Mészáros István dolgozta fel a Méray István, majd testvére, János által használt jegyzetkönyvet, mely 1601–1607 között készült Szepsiben. MÉSZÁROS 1976. Hasonlóan szerencsés módon maradtak fenn Pápai Páriz Ferenc 1665-ben készült nagyenyedi jegyzetei. NAGY 1977. 18–20.

Néhány oldalt ráadásul a kötés után kivágtak, és a kézirat végén utólag elhelyezett két lap sem az eredeti helyén van (247–247a).

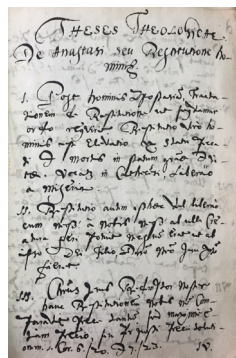
A kötet első néhány lapján vegyes bejegyzések és idézetek olvashatók, valamint megjelenik egy érdekes díszítőelem, a nyomtatott könyvekben szokásos, fametszetű ornamenseket utánzó tollrajz is. (1r–3v; 1. kép) Az ezeket követő iskolai jegyzetek három nagy egységre oszthatóak: az első rész különféle teológiai kérdésekről szóló disputációk anyagát tartalmazza (4r–89v), ezután egy angol teológus könyvéből készült kivonatok olvashatók (91r–186v), végül pedig logikai vitákhoz készített jegyzetek következnek (187r–229r). A jegyzeteket több tanuló közösen készítette: Jeneién kívül még legalább három kéz írása különíthető el a szövegben. (2–5. kép)

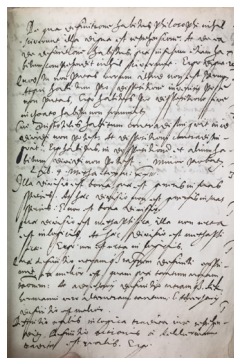
1. kép – Tollrajz a jegyzetek elején (3v)

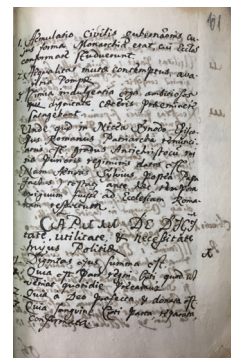
2. kép – Az első kéz alighanem Jenei kézírása (20r)

3. kép – A második kéz (6r)

4. kép – A harmadik kéz (205f)

5. kép – A negyedik kéz (101r)

A kézirat első szakasza összesen 24 teológiai disputáció anyagát tartalmazza. A viták egymásutánjának nincs egy észrevehető íve; így például a predestinációról szól az első és a tizedik disputáció, az isteni gondviselés kérdései pedig a harmadik és a tizenötödik vitában is előkerülnek. A legnagyobb hangsúlyt az istentani kérdések kapták, de szintén gyakran vitattak meg krisztológiai problémákat (pl. *De partibus et modo Redemptionis per Christum factae*) és szentségekkel kapcsolatos kérdéseket is (pl. *Theses et Antitheses de Baptismo*; *De coena Domini*). Mindez egyáltalán nem meglepő, hiszen a felnövekvő lelkészgenerációnak erre a tudásanyagra volt leginkább szüksége a katolikusokkal és az unitáriusokkal folytatott polémiaiokban.

A kézirat második nagy egysége a *De politeia ecclesiastica Christi et hierarchica opposita libri tres* című mű kivonatos változata. Az eredeti könyv szerzője, Robert Parker angol teológus (1569–1614) 1607-ben menekült Leydenbe, majd Amsterdamba. A posztumusz megjelent, befejezetlenül is hatalmas, összesen csaknem 900 oldalas könyvét a presbiter-

riánus egyházszerzés egyik alpműveként tartják számon.¹⁰ A Parker-mű megjelenése a tananyagban jól megvilágítja a váradi iskolában folyó oktatás színvonalát és aktualitását. A kollégium élénk figyelemmel kísérte egyrészt a németalföldi teológiai és ekkleziológiai diskurzusokat, hiszen a feldolgozott könyv alig tíz éve jelent meg. Másrészt – természetes módon – naprakészen reflektált a hazai szellemi élet változásaira is. Az első, szintén tíz évvel korábbi presbiteriánus kezdeményezések után az egyházszerzeti reform gondolata búvópatakként élt tovább, míg néhány helyi jelentőségű próbálkozást követően az 1631. évi nyírbátori zsinat tiltotta meg a diákoknak a presbiteriánus irányzattal való minden kapcsolatot.¹¹ A Parker-mű váradi feldolgozása ebbe a köztes időszakba illeszkedik.

Valószínűnek tűnik, hogy a kivonatot nem a diákok készítették az eredeti mű alapján, hanem a füzetben azonosítható negyedik kéz már egy kész szöveget másolt le saját használatra. Erre utal, hogy minden oldal alján megvan az őrszó, míg ilyennel a teológiai és logikai jegyzetek esetében nem mindig találkozunk, vagyis a kétféle szöveg esetében két különböző munkafolyamatot feltételezhetünk.

Robert Parker műve annak ellenére is észrevehető hatást gyakorolt Jeneire, hogy a későbbiekben nincs nyoma presbiteriánus nézeteinek. Fiatalon elsajátított ismereteinek mégis köze lehetett ahhoz, hogy jóval később, kolozsvári szolgálata idején is kiállt a presbiteriánus eszméket képviselő Gidófalvi János mellett, és 1656 nyarán örömmel fogadta Kolozsváron a magát szintén nyíltan presbiteriánusnak valló Apáczait.¹²

A jegyzetek harmadik része 13 logikai témájú disputáció anyagát tartalmazza. Bartholomäus Keckermannra (1572k–1608) több alkalommal is hivatkozik Jenei (pl. 191v); nem véletlenül, hiszen a danzigi professzor arisztotelaiánus szellemű logikai rendszerét a hitvédelem bástyájának tekintették. A tudós disputák mellett az oktatásban is komoly szerepet tulajdonítottak neki, nemcsak szakmai, hanem didaktikai okokból is: úgy látták, a keckermanni logika révén „*alkalmasan összekapcsolhatók a bölcsészet és a hit-tudomány elemei*”.¹³ Tankönyve 1639-től vált kötelezővé az erdélyi református iskolákban, de már ezt megelőzően is diákok nemzedékei nőttek fel rajta.¹⁴

A logikai vitáknak egy, talán *Quaestiones* vagy *Problemata Logicae* című tankönyv szolgálhatott vezérfonalként: Jenei minden disputáció címében megjelöli a pontos fejezetet, amelynek alapján az adott jegyzet készült (pl.: *Quaestiones logicae ex secundo et tertio capitibus*). A viták felölelték nemcsak a szűk értelemben vett logika témaköreit, hanem a metafizikával és a nyelvemléttel határos kérdéseket is; erre utalnak az olyan témamegjelölések, mint például a *de materia et forma*, és a *de divisione et identita*, illetve a *de relatione et quatuor posterioribus praedicamentis*.

¹⁰ A mű első kiadása: Frankfurt, 1616.

¹¹ CSERNÁK 1992. 174.; MAKKAI 1952. 144. Érdemes megjegyezni, hogy Parker műve igazán csak a század derekától vált az ekkleziológiai diskurzus részévé Erdélyben. Szerencsi Mihály későbbi misztótfalusi lelkész az 1650-es években Londonban vásárolta meg egy példányát, és Medgyesi Pál is hivatkozott rá a zsinat szerepéről és felépítéséről írt művében. Tofeus Mihály és Kaposi Juhász Sámuel is rendelkezett a könyv egy-egy példányával. A mű további kiadásait a 17. század végén és a 18. század elején a szászvárosi református egyház és iskola, valamint a nagyenyedi, debreceni és pataki kollégium könyvtárában őrizték. *Adattár* 14. 105., 244.; *Adattár* 19/2. 152., 276–277., 302., 311.; *Adattár* 16/2. 138., 200., 204.; *Adattár* 16/3. 89., 251.; GÖMÖRI 1978. 460.; MEDGYESI 1660. 22.

¹² HERPEI 1966. 214., 221., 460.; MAKKAI 1952. 122–123.

¹³ A tarcali iskola törvényei. In: DIENES 2000. 286.

¹⁴ MAKKAI 1952. 83–85.; lásd még: DIENES 2000. 26.; DIENES 2001. 48.

Jenei jegyzete a református teológusképzés rendszerében

Az 1557-től fennálló váradi iskolát a 16–17. század fordulóján a legnívósabb képzést nyújtó intézmények között tartották számon, a pataki és a debreceni kollégiummal állt azonos színvonalon – annak ellenére is, hogy állandó fejedelmi támogatás hiányában a fenntartás kizárólag a városra hárult.¹⁵ A kollégium típusú iskolák gimnáziumi részlegén elemi ismereteket, latin nyelvet, majd retorikát és poétikát tanítottak. A diákok itt gyakorlászövegeket dolgoztak fel; egyes esetekben a tanári magyarázatot emlékezetből való visszaadás követte, máskor a tanulók maguk készítettek beszédeket és verseket.¹⁶ A magasabb képzést nyújtó, akadémiai részlegén teológiai és filozófiai képzést szerezhettek a diákok;¹⁷ a Jenei jegyzeteiben szereplő logikai és teológiai disputációk már az akadémiai tanulmányok során keletkeztek.

Az oktatás nyelve latin és görög (illetve teológusnövendékek esetében héber) volt; szigorúan tiltották, hogy a diákok az iskolában indokolatlanul magyarul beszéljenek.¹⁸ Jenei jegyzetei ennek megfelelően kivétel nélkül latinul készültek, de több terminus és idézet görögül is szerepel a szövegben; magyar kifejezés pedig az egész füzetben elvétve bukkan csak fel.

A tanítás módszertanára általában a „frontális osztálymunka” volt jellemző. A tanár a skolasztikára jellemző deduktív rendszerben adta elő a tananyagot, a passzív szerepben lévő diákok ennek minél pontosabb memorizálására és visszaadására törekedtek. Az iskola célja aprólékos lexikális tudással rendelkező, gyakorlott szónokok és ügyes vitázók kiképzése volt;¹⁹ ezt a célt szolgálták az előadások, a nyelvi és stílusgyakorlatok, valamint a disputációk.

A disputációt a tanulási folyamatban a többi óratípushoz képest különösen nagyra tartották, ezt mutatja legalábbis, hogy elmulasztásáért különösen súlyos büntetés járt. A gyulafehérvári kollégium régi törvényei szerint: „*Iskolai teendőket senkinek sem szabad csak immel-ámmal folytatnia. Mulasztások bírsága: egy-egy leczke 2, készülés 3, ismétlés 4, magyar stílusgyakorlás 2, fordítás 5 dénár a mulasztótól. (...) vitatkozás mulasztásáért az ellenvető 6, a ráfelelő 25 dénár*” köteles fizetni.²⁰ Alsted és professzortársai javaslata szintén kétszeres bírsággal sújtotta volna a disputát elmulasztókat, és ezt Apafi Mihály idején is hasonlóan szabályozták a gyulafehérvári kollégiumban.²¹ A disputációknak már csak azért is nagy jelentőséget tulajdonítottak, mert ezek a gyakorlatok hatékonyan készítettek fel a leendő lelkészeket a református tanítás védelmére, a hitvitákban való sikeres szereplésre, illetve a külföldi egyetemi tanulmányokra is. A diákok maguk is célszerűnek tartották az elméleti ismereteket nyújtó, skolasztikus rendszerű képzést; legalábbis ilyen indokokkal tiltakoztak a pataki diákok 1642-ben Tolnai Dali János újításai ellen.²²

¹⁵ CSERNÁK 1992. 78., 147., 164.; MAKKAI 1952. 79.; TARNÓC 1978. 36.

¹⁶ DIENES 2000. 280–282.; MÉSZÁROS 1976. 25.

¹⁷ MÉSZÁROS 1981. 239–241. A két szint közötti átmeneti forma a nem teljes kollégium: MÉSZÁROS 1988. 33–34.

¹⁸ VÁRÓ 1903. 120.; Vö. a székelyudvarhelyi kollégium 1670-ben készült, némileg engedékenyebb szabályozásával: GÖNCZI 1895. 73–74.

¹⁹ MAKKAI 1952. 43–44., 81–82.; MÉSZÁROS 1981. 254.

²⁰ VÁRÓ 1903. 100.

²¹ VÁRÓ 1903. 113, 120.

²² DIENES 2000. 186–188.

A gyulafehérvári szabályok szerint a tanárok az óráikat, természetesen tanártársaikkal egyeztetve, maguk oszthatták be; a disputációkra azonban minden héten egy meghatározott napot (a szerdát vagy a szombatot) jelöltek ki, de a diákoknak ezen kívül még egy napon (illetve a teológusoknak két nap) egy-egy előadást is tartaniuk kellett.²³ Székelyudvarhelyen általában a szombat volt a disputáció napja, a többi gyakorlatot szerdán tartották. Emellett gyakorlásként a rendes órák végén is rendezhettek rövidebb vitákat, főleg az alsóbb osztályokban.²⁴

Egy-egy disputációban több diák is szerepet kapott: „*A nyilvános vitatkozásokon mindig egy a felelő, hárman az ellenvetők*” – írja Alsted 1629-ben készült javaslata.²⁵ A felelő, vagyis a *respondens* – Jenei mindig csak az ő nevét jegyezte fel egy-egy jegyzet végén – bemutatta az adott témát, majd érveket sorakoztatott fel saját állítása mellett, aztán társai cáfolatokat hoztak fel vele szemben. A felelőnek a pataki kollégium szabályai szerint egy óra, az ellenvetőknek pedig egyenként fél óra állt rendelkezésükre, hogy kifejtsék érveiket.²⁶

A vitára kerülő témákat a tanárok maguk szabhatták meg,²⁷ avval a feltétellel, hogy „*hasznos tárgyakat válaszsának tanításra és vitatasra; kerüljék hát a hiú fitogtatást; tiszta tartalmat tiszta előadásban közöljenek.*” Az egyes témák kidolgozását a témavezető professzor irányította; az osztályvizsgákon is neki és legalább még egy professzornak kellett részt vennie.²⁸

A disputációk lefolyására és a felkészülés módjára a szabályozások mellett Jenei kézírta is vet némi fényt. A disputációkhoz egyes esetekben összefoglaló tételeket (*corollarium*) készített a felelő, és sokszor már az ellenvetésekkel és a viszontválaszokkal is találkozunk a kéziratban, ami azt sejteti, hogy a vitatkozásra együtt készültek fel felelők és ellenvetők, előzetesen megvitatták és lejegyezték egymás érveit és ellenérveit. A diákok közös munkája mindenütt megszokott volt. Patakon kilencfős tanulócsoportokat (*collatio*) alakítottak ki, hozzávetőlegesen azonos tudású, képességű diákokból, akik együtt ismételték át az előadások anyagát, és a disputációra is közösen készültek fel; ugyanazon a napon vizsgáztak, és a sikeres vizsgát kisebb lakomával, *symposiummal* ünnepelték meg.²⁹

A füzetbe szinte minden esetben tisztázatok kerültek, ritkán fordul elő akár csak egy-egy szó vagy félmondat kihúzása, betoldása (csak a második kézre jellemző a rendetlenebb íráskép, több áthúzással és beszúrással). Jenei és társai az összeállított gondolati anyagot világosan pontokba szedték, a lap szélén jelezve a felmerülő kérdések, válaszok és ellenvetések sorszámát, jellegét. A jegyzetek készítői egyes disputációk anyaga után üresen hagytak 2–4, egy alkalommal 7 oldalt, talán azért, hogy ide utólagos jegyzeteket, kiegészítéseket vagy tematikailag ide illeszkedő disputációk vázlatait szűrthassák be.

²³ VÁRÓ 1903. 113., 115.

²⁴ GÖNCZI 1895. 81.

²⁵ VÁRÓ 1903. 115.

²⁶ MÉSZÁROS 1981. 312.

²⁷ Ahogyan nem volt kötelező tananyag, úgy a tankönyvek kiválasztásában is nagy szabadságot élveztek a tanárok. MÉSZÁROS 1981. 323.

²⁸ VÁRÓ 1903. 113. Tarnai Andor arra utal, hogy a professzor nemcsak irányította a téma kidolgozását, hanem maga készítette el az értekezést, amit azután a vizsgázó előadott és megvédett. TARNAI 1968. 274.

²⁹ CSORBA 2011. 158.; MÉSZÁROS 1981. 313.

Úgy tűnik, hogy a kézirat mai formája utólagosan alakult ki: az egyes jegyzeteket összehajtott irkafüzetekre készítették, és ezeket később, a tanév végén fűzhatték össze egy egységes kötetbe a kívánt sorrendben.³⁰ Erre utal egyrészt, hogy egyetlen jegyzet szövege sem folyik át egyik irkafüzetből a másikba, másrészt pedig az, hogy a teológiai és a 150–200 oldallal hátrébb olvasható logikai jegyzetek egyazon időben készültek.³¹ Az utólagos összeállítás és kötés ellen szól azonban, hogy a Parker-mű kivonatáról készült másolat nem egy új íven kezdődik, és hogy a kötet legutolsó két lapján (251r–252v) még olvasható két latin vers Jenei kézírásával; az első (Máriaalky Pálnak ajánlott) vers 1625-ből származik, ez pedig legegyszerűbben úgy képzelhető el, ha a szerző egy már létező kötet végére jegyezte fel a költeményeket. A kész, rendezett bekötött füzetet eredeti tulajdonosa Helmecei Király Márton volt, aki az előzéken olvasható bejegyzés szerint 1627. augusztus 18-án Váradon adta át a jegyzeteket kedves barátjának, Jenei Istvánnak. (2v; 6. kép)

6. kép – Jenei bejegyzése a füzet ajándékozásáról (2r)

Jenei diáktársai

A kéziratban – Jenein kívül – összesen 14 diák neve szerepel. Bár az ő származásuk, további pályájuk felderítése meghaladná a dolgozat kereteit, jelzésszerűen mégis érdemes megemlíteni, hogy közülük néhányan a váradi tanulmányok után együtt vagy közel azonos időben iratkoztak be németalföldi egyetemekre.

Talán Jenei egykori váradi iskolatársával azonosíthatjuk azt az Esztergomi N. Istvánt (42r), akinek a disputációja Jeneié mellett szerepel egy 1640-ben Leydenben megjelent, a szociniánus tanokat cáfoló gyűjteményes kötetben.³² Szintén nem lehetetlen, hogy a kéziratban szereplő Szalárdi Mihállyal (89v) azonosítható az a diák, aki néhány évvel később, 1635 májusában bukkant fel Leydenben, két évvel később pedig Franekerben; 1631-ben még Kolozsvárott tanított, majd a fejedelem támogatásával indult külföldre.³³

Maga Jenei 1631 márciusában a leydeni egyetemre iratkozott be, a következő tanévben viszont egy félétvet Franekerben töltött. 1633 szeptemberében indult haza Gdanskon

³⁰ Ugyanezt az eljárást követte jóval korábban Laskai Demeter. MÁTAI 1997. 13.

³¹ A dátummal ellátott teológiai jegyzetek 1626. július 24. és szeptember 16. között készültek, a mindössze két datált logikai anyag ugyanebben az intervallumban, augusztus 29-én és szeptember 1-jén íródott.

³² A disputáció címe: *De officio Christi propheticocomplectens...* (RMK III. 6215.)

³³ SZABÓ–TONK 1992. No. 1952.

keresztül.³⁴ Az ezekben az években készült *Album amicorum*a több bejegyzést őriz diáktársaitól, professzoraitól és a hazaúton megismert értelmiségiektől.³⁵

A jegyzetek sorsa

A váradi iskolai jegyzetek értékére vall, hogy azokat Jenei még jóval tanulmányai lezárása után is őrizte, holott nívós szakkönyvekben egyáltalán nem szenvedett hiányt: egyetemi éve alatt és később, lelkészi szolgálata során is folyamatosan fejlesztette könyvtárát.³⁶ Ennek magyarázata, hogy az órákat frontális előadásra építő, a tananyagot lényegében tollba mondó és a disputációk előkészületét is közvetlenül felügyelő oktatók az anyagon az évek során nem sokat változtattak, csak cizellálták, pontosították azt. Így egy-egy nagy gyakorlattal rendelkező tanár előadásain készített jegyzetek valóban jól használhatóak voltak, pontos és rendszerezett ismereteket tartalmaztak.³⁷ Nem véletlen, hogy Laskai Demeter is magával vitte pécsváradai jegyzeteit a krakkói egyetemre,³⁸ és hogy Debreceni Ember Pál szintén olyan értékesnek tartotta menekülése során hátrahagyott egyháztörténeti jegyzeteit, hogy minden követ megmozgatott azok visszaszerzése érdekében.³⁹

A Jenei kezébe került iskolai jegyzetek nem maradtak végleg az ő birtokában, a tanulmányai befejezése után egyik korábbi iskolatársának adta át azokat. Alighanem ennek az új tulajdonosnak a kézírásával készült korábban a 2. és 4. teológiai vita anyaga (3. kép), utóbb pedig ugyanő készített rövid történeti jegyzeteket a kötet végén üresen maradt ívekre. Három oldalon Dés városával kapcsolatos egyházi feljegyzések kaptak helyet, majd további kilenc oldalon az 1657–1662 közötti évek eseményeit megőrkítő, rövid, napló-szerű bejegyzések következnek magyar nyelven. Az utolsó sorok Barcsai Ákos temetéséről, Kemény János nagyszőlősi vereségéről és haláláról szólnak; „*Apafi Mihály az Fejedelemségben így marada ez maji napigh*” – fejeződnek be a történeti feljegyzések (241r).

A könyvecske ekkor alighanem a dési egyházközség vagy az iskola könyvtárához tartozott. Erre utal nemcsak a kortörténeti feljegyzések szerzőjének érdeklődése a dési iskolamesterek iránt (236r), hanem mindenekelőtt az „*itt az mi Várasunkban, Désen*” kitétel (238r). Szintén a dési kötődést erősíti, hogy az iskolai jegyzetek közé ékelve lejegyezték a Pápai Páriz Imre temetésén, 1667 májusában elhangzott beszédet (193r–194v): Pápai Páriz ugyanis 1649 és 1656, majd 1658 és 1661 között maga is a dési esperesi posztot töltötte be.⁴⁰ A kézirat Désig vezető útját nem tudtuk rekonstruálni; Jenei ugyanis az

³⁴ HERPEI 1966. 215. Jenei leydeni egyetemi éveiből két disputációját ismerjük. 1631-ben *De Missae Sacrificio ejusque abusibus* címmel disputált (RMK III. 1468), 1633 áprilisában pedig *De Instauratione generis humani per Christum Redemptorem* címmel tett vizsgát Polyander professzor előtt (RMK III. 1495.). Ez utóbbi disputáció 1640-ben egy, a szociniánusok nézeteit cáfoló gyűjteményes kötetben is megjelent, több más magyar diák munkájával együtt (RMK III. 6215).

³⁵ H. KAKUCSKA 2009. 363–364.

³⁶ HERPEI 1966. 215.

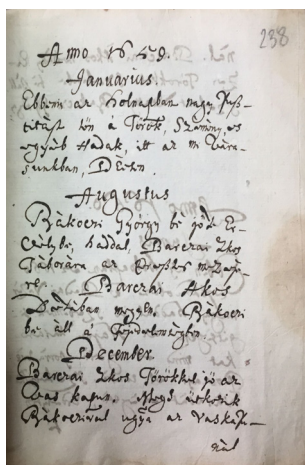
³⁷ CSORBA 2011. 157. A kisebb jelentőségű gyakorlószövegeket is érdemes volt megőrizni, hiszen ezek segíthették a füzeteket megőrkítő fiatalabb családtagok munkáját, esetleg a diák, évek múltán tanárrá válva saját munkája során maga is használni tudta a régi példamondatokat, szövegeket. MÉSZÁROS 1976. 9–10.

³⁸ MÁTAI 1997. 21.

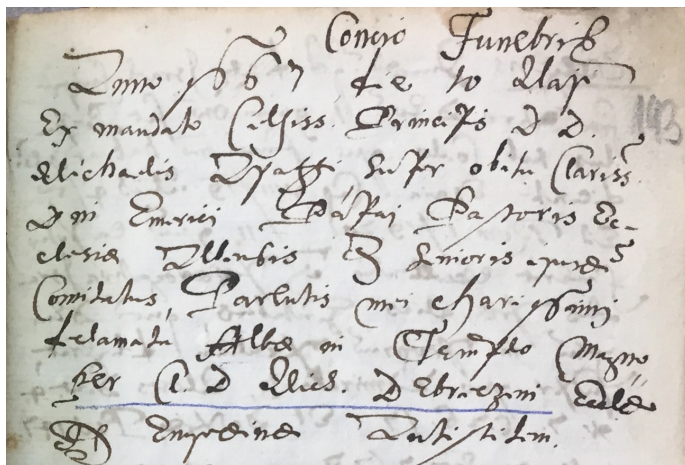
³⁹ CSORBA 2011. 153.

⁴⁰ ZOVÁNYI 1977. 456.

1650-es évek második felétől haláláig Zabolán szolgált,⁴¹ a dési egyházzal való személyes vagy intézményes kapcsolatának pedig a szakirodalomban egyelőre nem találtuk nyomát.

7. kép – A történeti feljegyzések egy oldala (238r)

8. kép – A temetési beszéd jegyzeteinek kezdő sorai (193r)

Mindössze annyi tűnik bizonyosnak, hogy a Désre került jegyzeteket egyazon személy használta, legalábbis az 1662 elején befejezett történeti feljegyzések és az öt évvel későbbi temetési beszédről készült jegyzet alighanem azonos kéztől származnak. (7–8. kép) Ugyan a kézirat később bizonyosan Pápai Páriz Ferenc birtokába került,⁴² mégsem valószínű, hogy bármelyik szöveg az ő munkája lenne: a történeti feljegyzések elkészülte idején még túl fiatal volt, és az sem tűnik igazán életszerűnek, hogy az apja temetésén elhangzott beszédet egy mástól örökölt iskolai füzetbe, két logikai jegyzet között üresen hagyott lapokra jegyezte volna le.

MELLÉKLETEK

1. Teológiai viták (Ms.R. 1539)

1	4r – 5v	<i>De Praedestinatione, Locus Tertius.</i>
2	6r – 10v	<i>Theses Theologicae. De Anastasi seu Restitutione hominis.</i>
3	11r – 12r	<i>Locus quintus. De Providentia Dei.</i>
4	13r – 15r	<i>Theses Theologicae. De partibus et modo Redemptionis per Christum factae.</i>
5	17r – 19v	<i>Locus 8 De Sacramentis in g[e]n[er]e. Prima de definitione.</i>
6	20r – 21r	<i>Quaestiones de Sacra Theologia.</i>

⁴¹ Zoványi Jenő adatai szerint Jenei 1653 táján került Zabolára; mivel azonban Herepei János kutatásai alapján 1656-ban még Kolozsvárott tartózkodott, költözésének idejét az 1650-es évek második felére tehetjük.

⁴² SIPOS 1991. 60.

7	23r – 29v	<i>Questiones Theologicae.</i> Datum: 1626. Respondens: Steph[hanus] Debreceny
8	30r – 30v	<i>De ep[isto]la Jacobi.</i>
9	31r – 31v	<i>De iudicac[i]e S[anctae] Scripturae.</i>
10	32r – 32v	<i>Questiones Theologicae de S[acro] S[ancta] Trinitate in communi.</i> Respondens: Steph[anus] G. Jeney
11	36r – 38r	<i>Questiones Theologicae in specie de Sacro Sancta Trinitate.</i> Datum: 1626. Respondens: Steph[hanus] Fanczikay
12	41r – 45v	<i>Quaestiones Theologicae. De praedestinatione Dei ad vitam aeternam.</i> Datum: 1626.07.24. Respondens: Steph[hanus] Strigoneus
13	47r – 49r	<i>Disputatio extraordinaria. De Sacramentis in genere pro ra[ti]one temporis.</i> Datum: [1626.]08.19. Respondens: Lucas Sz. Miklosi
14	51r – 51v	<i>Theses et Anthitheses de Baptismo.</i> Datum: 1626.09.12. Respondens: Steph[anus] Hodosi
15	54r – 56r	<i>Quaestiones Theologicae. De coena Domini.</i> Datum: 1626.09.16. Respondens: Johannes Dioßeghi
16	59r – 59v	<i>Theses de creatione.</i>
17	62r – 63r	<i>Quaestiones de providentiae Dei.</i>
18	66r – 67r	<i>Quaestiones de malo in genere et in specie peccato Protoplastorum.</i>
19	69r – 72v	<i>Quaestiones de Nat[ivita]te et persona Jesu Christi Servatoris.</i>
20	74r – 78v	<i>Quaestiones de officio Servatoris nostri J[esu] Christi.</i>
21	80r – 80v	<i>Theoramata de Vocatione hominum ad salutem.</i> Respondens: Steph[anus] Hodosi
22	83r – 84r	<i>Quaestio de libero hominis arbitrio.</i>
23	88r	<i>Theses de Justificatione.</i>
24	89r – 89v	<i>Disputatio de Eccl[esi]a Chatholica.</i> Respondens: Mich[ael] Szalardi

2. Logikai viták (Ms.R. 1541)

1	187r – 190v	<i>Quaestiones Logicae ex primo capite Syste[mata] Logici.</i>
2	191v – 192v	<i>Quaestiones logicae ex secundo et tertio capitibus.</i> Respondens: Stephanus Csecheti

3	196r – 198v	<i>Quaestiones logicae ex capitibus IV, V. et VI.</i> Respondens: Valentinus Jehannes [?]
4	200r – 202r	<i>Quaestiones logicae ex cap[itibus] VII. et VIII. Lib[er]. I. Sect[io]. I.</i> Respondens: Johannes Budaj
5	204r – 205v	<i>Quaestiones logicae ex capitibus IX. X. XI.</i> Respondens: Michael Szobozlai
6	208r – 210v	<i>Problemata logica. De relatione et quatuor posterioribus praedicamentis ex capitibus XII. XIII.</i> Datum: 1626.08.29. Respondens: Michael Kalnai (Praesidente Paulo Kismariaj)
7	211r – 212v	<i>Quaestiones logicae ex cap[itibus] 14. et 15.</i> Datum: 1626.09.01. Respondens: Franciscus Ladany
8	213r – 214v	<i>Arg[umen]ta Comprobant[i]a Corpus X[ris]ti esse ubique.</i>
9	214r – 214v	<i>Problemata Logica Ex cap[itibus] XVI, XVII. De materia et Forma.</i>
10	218r – 219r	<i>Quaestiones logicae. Ex cap[itibus] XVIII. XX. XXI.</i>
11	221r – 221v	<i>Disputatio logica de accidente, proprio et com[m]uni, toto et parte.</i>
12	224r – 224v	<i>Problemata logica de divisione et identita ex cap[itibus] 3. et 4. Libri I. sec[tio] 2.</i>
13	228r – 229r	<i>Quaestiones logicae Ex Capitibus 5. et 6. Lib[er] 1. Sec[tio] 2.</i>

3. Temetési beszéd

[193r] *Concio funebris*

Anno 1667 die 10 May ex mandato celit[udi]ss[imi] principis D[omini] D[omini] Michaelis Apaffy super obitu[m] clariss[imi] D[omi]ni Emerici Pápay Pastoris Ecclesiae Albensis et senioris ejusd[em] comitatus, parentis mei charissimi declamata Alba in Tempto magno per C[e]l[iti]dissimum D[ominum] Mich[aelem] Debreczeni Ecclesiae Enyedinae Antestetem. Ex 2. Chron[ica] XV. V. 3.

Dies multi aguntur Israelitis sine Deo vero et sine sacerdote, docente, et sine lege.

Summatim h[uius] describ[us] status Eccl[esi]ae Israeliticae, quo semel redacta fuerat regnante Rege Asa Hyerosolimis sed quod transierint multae dies Israelitis abs[que] vero Deo, Sacerdote, Doctore et sine Lege.

(szé[jegyzet]: partes, összekapcsoló jel) 1. si status illius humilis ecclesiae Israeliticae in descripti[bus], in hisce 4, quod sine Deo, Sacerdote, Doctore, Lege fuerint

2. duratio istius et datis statuo ecclesiae dies multi acti sunt

[193v] Exegesis. Invid[um] est dicib[us] Israel fuisse sine vero Deo? I. quin no[n] sit Populus sub Coelo qui suum no[n] habeat Deum dicente Esaia Cap VIII/19. Elias 4/50. et Rom. 1/19-20. II. quod ea poti[us] fuerit excellentia et praerogativa Israelis pro aliis Gentibus, quod Deus ipsu[m] in propriu[m] peculium delegerit super quo admirantib[us], alores deut 4. nr. 7. C. 26/7. et David Psal. 147. ult. 2. Sam. 7/23.

Sed R[espondentibus] dicib[us] Israel fuisse sine Deo no[n] sine plicib[us] quasi nullu[m] habuerit deum, verum aut falsu[m]. Imo tum habebat, Deos delato plures in singulis fere civitatib[us] Juda et Benjamin sunt infra videre est IV 8. in quorum cultu[m] ipsa etiam aliter Regis Alahacha prolapsa fuerat. Et qua[m] postea Asa a Principatu orba erat, quos tandem instrictu est ritus Dei N[ostr]ae no[n] intimante Promptum obes destruxerat, es az Cedron Pal Kánál [?] meg égeti, verumque veri [194r] Dei Israelis cultum sed integram vitum.

Sed II. R[espondentibus] dicib[us] fuisse sine vero Deo h.e. absque vero Dei Israelis cultum.
2. Qu[orum] [?] Cur dicibus fuisse sine sacerdotum? I. R[espondentibus] similib[us] no[n] quod sine plicib[us] caruerit (vero aut falso) sed quod no[n] fuerint tum vero etiam sacerdotes, q[uan]to nimirum Israel et Juda a vero Dei cultu deficiebat, falso Idoloru[m] Cultu, falsos etiam statim Sacerdotes conserint, qui aut ipsi antea vere Sacerdotes sed postea falsi facti fuerunt sciut Jud. 18. 23-24. nequa[m] illa ventosus a vita Ki az Alica Istene melle alla, aut vero constituebant Sacerdotes qui no[n] erant ex Felicis Levi, verum az törvény közzül, ut videre est 1. Reg. 12. IV. 31.

3 Quo[rum] [?] Invidum q[uo]d etiam dicibus fuisse sine Docente? R[espondentibus] similib[us] h. e. vero sed an docens ille alius a Sacerdote fuerit.

[194v] 2. Non n. vident[ibus] fuisse Doctores in Vestro T. Alinistri n. Ecclesiae Vestrae T. ordinarii fuerunt, Patriarches, Sacerdotes, Levitae, Scribes, Extraordinarii vero Prophetae. At in N. demnum Testamento, ubi Ch[ris]tus in Ecclesia N. T. alinistros instituit, Doctorem etiam instituisse legitur. Eps. 4/11.

Ad de quod at Tremellius no[n] videt[ur] separatim intelligere Doctorem a Sacerdote. Ait n. Israelem sine Sacerdote[m] dicente fuisse (Tanito Pap nelkül)

Invidum igitur dicend[um] an relatu[m] Ungarum Translator distinguat Sacerdotem a Doctore

An bene? R[esponsio] quod sic quod non quasi Sacerdotes etiam Docentes no[n] fuissent, quorum officium erat, no[n] solum ut Sacrificia offerent, Populo bene dicerunt, aut pro Populo orarent ac interfuerunt, verum etiam et Doctrina[m] a Deo acceptam alios docerunt.

Sed II. R[esponsio] quatenus id quod erat manus [?] Doctorum N. T. agebant tum aliis aut s. Prophatae quibus successive dicunt a Theologis nostris Doctores Novi T. scit.

4. Történeti feljegyzések (Ms.R. 1542)

[235r] Dees oppidum ex ipsis Arrianismi foecib[us] qvibus pascebat ovile Deesini, Lucas Bonus Deesinus Arrianus, circa Annum Ch[ris]ti Millesimu[s] Quingentesimu[s] Septuagesimu[s] secundum & seque deinceps, ut in Antiquissimis annorum monumentis, in hoc eodem Oppido in loco Óvár fiet erectum & inscupltu[m] videre licet, hoc tenore:

Hunnus de Scythicis digressus secibus hospes
Pannoniae glebam transfert huc gramen et undam
Ter clamans Deus hac liceat tellure potiri
Deesiacamq[ue] Dei dixit de nomine Terra[m].

[235v] Monumentum (inqvam istud in rudera pene redactum, erat renovatum Anno supra scripto tum

Dum Fabius renovat Judex monumenta Nepotum,

Et Lucas Deesius pascit ovile Dei, ut eadem
haec ibidem vtuntur.)

Ex ipsis (inquam) Arrianismi foecibus repurgatum, Deo duae et fidei [?] Viroru[m] piorum, ac Doctissimorum Ministerio, in veram et orthodoxam S[acrae] sanctae Trinitatae confessionem et fidem, adductum primo quidem circa Annum Domini Millesimu[m] plus minus sexcentésimu[m], (quantu[m] conjicere licuit.

[236r] Ministerio (inquam), Reverendi Viri Georgii Caroli Academici cui succedat circa Annu[m] 1610 et seq[ue] Valentinus Ruber Claud [?] Senior Tum Georgius Dobai.

Anno 1621 et seq[ue] Petrus Vaci Academicus senior.

Anno 1631. et seq[ue] Franciscus Petri Academicus Senior.

Anno 1639. et seq[ue] Franciscus Szigethi Academicus Senior.

Anno 1648. et seq[ue] Emericus P. Pápai Academicus Senior.

Anno 1656. et seq[ue] Stephanus Tsengeri de Várad Acad[emicus] Senior.

[237r] Anno Domini Millesimo Sexcentésimo Quingésimo Septimo, Mense Augusto Az Lengyelek puštetást tőnek Munkacz táján. Rakoczi György Táborá benn Lengyel oršágban lévén kozák oršágh táján, Tatár rabságban esék sok Ezer ember az Rákoczi Táborából. Maga Rákoczi nagy Summa Pénzen, Per Compositionem, az Lengyelek kozzúl jőhetet valaki.

1. Novembris. Ebben 1657.

Redai Ferencz válasštatek Fejedelemségre, Fejérváratt. De hamar Januariusban[n] Medgyesen, el bomlék Rakoczi által.

[237v] Anno 1658. September. Ebben az holnapban a' Tatár keserves rablast tőtt Erdélyben es a' Partiumban, égetést es rettenetes puštítást. Boros Jenőt es annak tartományát az Török megh vévé; A' benne valok megh adák Charánsebest, es Lugostis hasonlokeppen. November, December.

Barczai Akos Fejedelemmé tetetik. Rákoczi György Eczedben vagon.

[238r] Anno 1659. Januarius.

Ebben az holnapban nagy puštítást tőn a' Török, Szemény, es egyéb Hadak, itt az mi Uárasunkban, Deésen.

Augustus

Rákoczi György bėjöve Erdélybe, haddal, Barczai Akos Táborára az Kereštes mezejére. Barczai Akos Devában megyen. Rákoczi be áll a' Fejedelemségben.

December.

Barczai Akos Törökkel jő az Uas kapun. Megh ütkozik Rákoczival ugya[n] az Vaskapu- [238v] nál. Barczai Ákos néhány Ezer Törökkel Szebenbe bé száll. Szebent vitattya Rakoczi György.

Anno 1660. Junius

Ebben az holnapban az 1660 eštendőben, a' Budai Vezér nagy haddal jő Szebennek segítségére, az Hajdu városokat mind el egeté, porrá tevé Poczajt el rontá, Szekelyhíd városát el egeté, Erdélyben [239r] bé érkezvén, Colosvár táján Lona es Gyalu között, akkor Fejedelem Rakoczi György Táborával megh ütközük, Rakoczi hada megh veretek, maga az harczon igen megh sebesedik; mindazáltal Váradra ki érkezvén, azon sebekben

megh hala. Az Budai Vezér hada azon uton vißba méne, nagy rablással, pußtítással, es egetéssel.

Cholosvár hatvan ezer Tallerban s mégh többen megh satzola; Nagy Bánya tiz Ezer Tallerokban megh satzolván maradtanak megh.

[239v] Barczai Akos az Fejedelem. Az Török ki méne Szebenből.

Julius.

Ujjab had, es Uezér ally érkezik, sűrű pogánysagh az Portárol. Váradot vijja, a' Török. Váradot a' Török meg vévé nem sok idő mulva.

[240r] Anno 1661. Januarius.

Ebben az holnapban, nagy haddal, bé jöve Kemeny Janos. Barczai Gáspár Örményesen megh öleték, le vágák az Katonák. Barczai Akos Görgény Uárában ßorula. Barczai Andras Fogarasban. Medgyesen Kemeny Janos Fejedelemmé válaßtatik. Fogarast megh adák. Barczai Andrast fel akaßták. Barczai Akos fogsagban tartaték Görgeny várában.

[240v] I. Barczai Akkor ki hozatik Görgeny Uárából, es az utan az ßekerből ki vonnyák az Katonák, vagdalták, verték, lötték, es ßörnyű halállal megh ölték. El temetteték gyalázatosan Kozma nevű Faluban az pelengér mellett.

II. Kutsuk Passa Hada, melly vala Segesváratt, Apafi Mihaly Fejedelemmel edgyütt, ki jövéen Kemeny Janos ellen az Török Had, Szölös nevű Falunal, megh veré Kemeny Janos Hadát, magat Kemeny Jánost le vágák, az [241r] az Hada el oßla. Apafi Miháy az Fejedelemségben így marada ez maji napigh.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- ADATTÁR 14. *Partiumi könyvesházak. 1623–1730. Sárospatak, Debrecen, Szatmár, Nagybánya, Zilah.* Sajtó alá rend. FEKETE Csaba – KULCSÁR György – MONOK István – VARGA András. Budapest–Szeged, 1988. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 14)
- ADATTÁR 16/2. *Erdélyi könyvesházak II. Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely.* JAKÓ Zsigmond anyaggyűjtésének felhasználásával. Sajtó alá rend. MONOK István – NÉMETH Noémi – TONK Sándor. Szeged, 1991. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/2)
- ADATTÁR 16/3. *Erdélyi könyvesházak III. 1563–1757. A Bethlen-család és környezete. Az Apafi-család és környezete. A Teleki-család és környezete. Vegyes források.* Sajtó alá rend. MONOK István – NÉMETH Noémi – VARGA András. Szeged, 1994. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/3)
- ADATTÁR 19/2. *Protestáns intézményi könyvtárak Magyarországon, 1530–1750. Jegyzékszerű források.* Sajtó alá rend. OLÁH Róbert. Szerk. MONOK István – SZÉKELY Júlia. Budapest, 2009. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 19/2)

- CSERNÁK 1992 CSERNÁK Béla: *A református egyház Nagyváradon, 1557–1660.* Nagyvárad, 1992.
- CSORBA 2011 CSORBA Dávid: *A zászlós bárány nyomában. A magyar kálvinizmus 17. századi világa.* Debrecen, 2011.
- DIENES 2000 DIENES Dénes: *Mint hogy immár schola mestert tartanak... Református iskolák Felső-Magyarországon, 1596–1672.* Sárospatak, 2000. (Acta Patakina IV.)
- DIENES 2001 DIENES Dénes: *Keresztúri Bíró Pál (1594?–1655).* Sárospatak, 2001.
- GÖMÖRI 1978 GÖMÖRI György: Magyar látogatók a Cromwell-kori Angliában. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 82. (1978):4. 459–462.
- GÖNCZI 1895 GÖNCZI Lajos: *A székelyudvarhelyi evang. reform. kollégium értesítője az 1894/95. iskolai évről.* Székelyudvarhely, 1895.
- HEREPEI 1966 *Apáczai és kortársai. Herepei János cikkei.* Szerk. KESERŰ Bálint. Budapest–Szeged, 1966. (Adattár a XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 2)
- H. KAKUCSKA 2009 H. KAKUCSKA Mária: Jenei G. István emlékkönyvéről. *Magyar Könyvszemle*, 125. (2009):3. 363–364.
- LAKÓNÉ 1997 LAKÓNÉ Hegyi Éva: A zilahi nagytemető néhány régi sírköve. *Erdélyi Múzeum*, 59. (1997):1–2. 182–206.
- MAKKAI 1952 MAKKAI László: *A magyar puritánusok harca a feudálizmus ellen.* Budapest, 1952.
- MÁTAI 1997 MÁTAI Mária: *Első magyar verses imádságunk. A Laskai Sorok (1433).* Universitas, 1997.
- MEDGYESI 1660 MEDGYESI Pál: Isteni és istenes synat. In: *Magyarok hatodik jajja.* Sárospatak, 1660. (RMK I. 960.)
- MÉSZÁROS 1973 MÉSZÁROS István: *A XII. századi esztergomi diákjegyzet.* Budapest, 1973. (Pedagógiai Múzeum 2)
- MÉSZÁROS 1976 MÉSZÁROS István: *Iskolai jegyzetkönyv a XVI–XVII. század fordulójáról.* Budapest, 1976. (Nyelvtudományi értekezések, 90.)
- MÉSZÁROS 1981 MÉSZÁROS István: *Az iskolaiügy története Magyarországon 996–1777 között.* Budapest, 1981.
- MÉSZÁROS 1988 MÉSZÁROS István: *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája, 996–1948.* Budapest, 1988.
- NAGY 1977 NAGY Géza: Pápai Páriz Ferenc (1649–1716). In: Pápai Páriz Ferenc: *Békességet magamnak, másoknak.* Bev., jegyz.: Nagy Géza. Bukarest, 1977. 5–133.
- SIPOS 1991 SIPOS Gábor: *A kolozsvári Református Kollégium Könyvtára a XVII. században.* Szeged, 1991. (Olvasmánytörténeti dolgozatok 1)
- SIPOS 2012 SIPOS Gábor: *Reformata Transylvanica. Tanulmányok az erdélyi református egyház 16–18. századi történetéhez.* Kolozsvár, 2012.

- SZABÓ–TONK 1992 SZABÓ Miklós – TONK Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban, 1521–1700*. Szeged, 1992. (Fontes Rerum Scholasticarum IV.)
- TARNAI 1968 TARNAI Andor: Pax Aulæ. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 72. (1968):3. 273–284.
- TARNÓC 1978 TARNÓC Márton: *Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában*. Budapest, 1978.
- VÁRÓ 1903 VÁRÓ Ferenc: *Bethlen Gábor kollégiuma, I. füzet*. Nagyenyed, 1903.
- ZOVÁNYI 1977 ZOVÁNYI Jenő: *Magyar protestáns egyháztörténeti lexikon*. Szerk. LADÁNYI Sándor. Budapest, 1977.

**A curiosity in the history of education.
The lecture notes of Jenei G. István**

by Zoltán Erdős – Petra Mátyás-Rausch

(Summary)

The study presents the lecture notes from the Kolozsvár (Cluj-Napoca) University Library, which belonged to István G. Jenei, a Calvinist priest of Zilah (Zalău), Kolozs (Cluj), and then of Zabol, the dean of the Diocese of Kolozs-Katola (Cluj-Kalotan). Jenei studied at the Reformed College in Várad (Oradea), and then enrolled in University of Franeker.

The manuscripts were produced in Oradea in 1626–1627 and can be divided into three divisions: the first part of the material consist of 24 theological disputes, the second part is an extract from the work of Robert Parker *De politeia ecclesiastica Christi et hierarchica opposite libri tres*, and the third contains 13 disputes from the field of logic. The notes give light to the methods of theological education, the important role of the disputes and the nature of the collective labour of the students.

The owner of the notes has not replaced the material for a long time, and has also added new notes decades later, which shows its value. Thus, a booklet of Hungarian records from between 1657–1661 and an outline of the Latin eulogy given at the burial of Imre Pápai Páriz were implemented to the blank pages.

The topics of the theological and logic debates are listed in the appendix of the study; furthermore the historical records and the eulogy can be red in the transcript of the text.